

Educar posant el focus en la persona, no només en l'alumne

Martín Curiel

Professor de Filosofia
Col·legi Xaloc, L'Hospitalet de Llobregat

Que educar és un art, o si més no artesania, és una d'aquelles poques conviccions profundes que s'adquireixen quant un va fent anys en l'ofici d'educar. Com en tot art, hi ha algunes convencions útils, algunes ratlles que convé no traspassar, o alguns matisos que precisen ser emfatitzats.

L'escola d'Atenes (1510-1512) de Rafael Sanzio. Palau Apostòlic de la ciutat del Vaticà. Foto: Wikipedia.

El repte d'educar persones responsables i lliures

Però el fet que no hi hagi dues persones iguals, afirmació que val tant per a l'educador com per a l'educand, fa que les regles generals no permetin grans seguretats ni en l'espai ni en el temps. En l'educació hi ha molt d'oportunitat i de bon tacte¹. El bon educador, penso ara en el professorat, s'estrena cada any quan s'inicia el curs escolar, i a l'inrevés del que pensen els professors novells, no té la certesa que tot li hagi de sortir bé.

Tenim molta més facilitat per saber com formar una enginyera, un metge, un advocat, o fins i tot una futbolista que per saber com educar persones responsables i lliures disposades a desplegar tota l'originalitat del

que són. Emperò, en aquest desplegament hi ha sargit el sentit de la mateixa existència de cadascú i de la convivència social. Per això es pot dir que el veritable fracàs educatiu, més que en la mala posició en el rànquing PISA, rau, precisament, en l'oblit de la persona; a donar per suposat que, formant un bon advocat, una enginyera, un metge, o una futbolista, es desenvolupés ja, i com per art d'encantament, la plenitud de l'ésser personal; com si *ser advocat, o enginyera, o metge, o futbolista*, fora la culminació de tot allò que pot arribar a ser l'ésser personal en el seu ple desenvolupament. Sens dubte, aquí s'amaga una de les arrels de la crisi d'identitat que ronda aquestes primeres dècades de segle XXI: la de confondre la identitat de l'ésser personal amb el seu *curriculum vitae* (CV).

No és estrany que la frustració existencial surti per aquí i per allà en tota la seva variada manifestació, perquè darrere de la inacció depressiva, o de la violència més destructora i compulsiva, acostuma a vagabundejar errant el fantasma de la identitat frustrada.

No sé si tots els principis de segle tenen en comú una preocupació educativa, però el que sí que és comprovable és que les primeres dècades de segle passat i les primeres d'aquest s'han caracteritzat per una preocupació insistent en el disseny de la sempre *Nova educació del segle*. Sembla que la novetat de l'estrena de la centúria atrau amb més facilitat les utopies i les ganes de posar fi a allò que no ha sortit bé. Són moments en què el discurs pedagògic gaudeix d'un protagonisme mediàtic.

Només cal veure els títols de les publicacions, o visitar les pàgines web dels centres educatius, o llegir la propaganda de les *startups* de recursos educatius, o els mateixos discursos acadèmics, per percebre que qui més o qui menys té el *secret* que farà triomfar la *Nova educació del segle XXI*. La història, gran mestra, ensenya amb pertinaç insistència la rapidesa amb què envelleix l'adjectiu *nou* o *nova*, però això aquí és el de menys. La qüestió és que quan un examina amb deteniment aquests *secrets* en forma de *noves directrius*, acompanyades sempre de *nous estudis* que aconsellen noves metodologies de la mà de les noves tecnologies, i, per descomptat, enfrontant sempre el nou a una anomenada *educació tradicional* –que és un autèntic constructe inexistent de tot el dolent que es pot fer en educació, i sense la qual la *nova educació* sembla no tenir carta de presentació–, un descobreix, per descomptat, algunes coses útils, algunes bones intencions, moltes oportunitats de negoci, i un gran oblit: la persona. La qual cosa, certament, no deixa de ser paradoxal.

Tota educació hauria de ser capaç d'ajudar a desplegar el creixement de l'ésser personal originalíssim de cadascú; la resta és fer bells vestits perquè no hi hagi ningú que els vesteixi; o el que és pitjor, perquè siguin simple uniforme: atorgadors d'identitat; tema que amb suma ironia desenvolupava

EDUCAR EN LES VIRTUTS

ja al segle XIX Thomas Carlyle en la filosofia del vestit de la seva *Sartor Resartus*.

Un exemple patent del que dic es recull en la que potser sigui l'expressió que més s'ha repetit com a característica essencial de la *Nova educació de segle XXI*, aquella que la defineix com una *educació centrada en l'alumne* en oposició a una *educació tradicional* centrada en els continguts, o una *educació tradicional* centrada en el protagonisme del professorat. No pretenc analitzar aquí les bondats d'aquest suposat gir copernicà en educació. He d'assenyalar, però, que en educació hi ha modes recidivistes i lleis pendulars. El que avui és meravellós, demà passat queda aparcat per simple ineficàcia.

El temps sol posar –negre sobre blanc– l'essencial, el valuós i l'accidental; i, sobretot, l'oportunitat que, com en tot art, és cosa del geni educatiu. Si he portat aquesta expressió a col·lació és més pel que dóna per descomptat que pel que afirma. Al cap i a la fi *centrar-se en l'alumne* no és el mateix que

Centrar-se en l'alumne no és el mateix que centrar-se en la persona. Ser alumne no esgota les dimensions de l'ésser personal.

centrar-se en la persona. Ser *alumne* no esgota les dimensions de l'ésser personal, la qual cosa és tant com dir que la qualitat de l'alumne -ser bon o mal alumne-, no diu gaire de la qualitat de l'ésser personal; com no diu gaire de la persona ser un bon o un mal concertista de piano. Són moltes les persones excel·lents que no saben tocar el piano i fins i tot que són dolents pianistes, o mals estudiants. No poques enrabiades familiars són causades per la confusió entre l'ésser personal i l'ofici de ser alumne. Però, si com sembla evident, *ser alumne* no és exactament el mateix que *ser persona*, i si l'educació de segle XXI se centra en l'alumne, qui s'ocupa d'educar la persona?

La persona és el gran pressupost: tota nova teoria educativa dona per fet que l'alumne és un ésser que ja té la capacitat de posseir la seva acció, de ser algú irrepètible que es responsabilitza del desenvolupament de les seves potencialitats i que, per tant, vol millorar i contribuir a la millora del seu entorn a través de l'estudi, que és com la seva peculiar manera de fer realitat aquest procés. La qual cosa, des de la meva experiència, em sembla suposar massa.

La cosa pot arribar a tenir tints dramàtics, la veritat. Sabem què fer perquè un estudiós de les lleis passi unes oposicions i arribi a ser jutge; o perquè un estudiant de medicina superi el temut MIR amb unes notes envejables; però donem per fet que darrere d'aquest jutge o d'aquest metge hi ha un ésser personal esforçant-se per servir amb el seu treball altres éssers personals infinitament dignes. Pressuposem que aquest jutge sap diferenciar el delicte d'aquell que el comet, o que aquest metge distingeix la

malaltia d'aquell que la pateix. Que en el fons del reu o del malalt, respectivament, saben trobar la bellesa singular i única d'un ésser personal que espera, darrere de les més miserables façanes, ser desvetllada per brindar la seva esplendor al món i al cosmos sencer. Si això no fos així, si el jutge o el metge són persones iniquès; personalitats incompletes, meres biografies curriculars pirotècniques, incapaços de detenir-se davant el misteri d'un altre ésser personal, el procés de despersonalització de la societat –de deshumanització– estaria garantit. I, per descomptat, no podem amagar que alguna cosa d'això està esdevenint darrere de la dissolució contemporània d'algunes institucions. No en va, les institucions són el reflex de la grandesa de les persones que els donen vida i les fan presents en la nostra societat.

La responsabilitat dels centres educatius

La institució educativa d'un país, d'una ciutat, d'un poble, la mateixa escola entesa com a institució educativa, té la grandesa que tinguin les persones que la fan possible cada dia. Personalitats grans, magnànimes, faciliten el creixement de persones grans i magnànimes i institucions grans i fiables; i, a l'inrevés, personalitats mesquines i mediocres sembren la mesquinesa i la mediocritat per tot arreu, contribueixen al desenvolupament mesquí i mediocre de les persones, i debiliten la grandesa i la fiabilitat de la institució educativa. Per això és tan necessari posar el focus a com educar la persona; a rescatar la persona d'aquest oblit; i, especialment en els centres educatius, perquè sobre ells recau no petita part de la responsabilitat de l'educació de l'ésser personal i de la societat futura.

Aquesta última afirmació, tot i que l'he matisat d'intent, no genera acord unànimement entre molts col·legues, professionals de l'educació, per als que la persona s'ha d'educar en la família i s'ha de donar ja per suposada quan comença el període de la instrucció acadèmica de l'alumne. Pensen, i no sense raons, que el desenvolupament dels programes acadèmics de les diferents assignatures que s'imparteixen els ocupa ja el 120% del seu temps dins i fora del centre educatiu. "No hi ha temps per educar la persona; consideren: això és tasca de casa".

Però, simultàniament, cada vegada és més freqüent trobar famílies –sobrepassades per les exigències i càrregues professionals fora de casa, o simplement desestructurades– que pensen just el contrari: "l'educació és cosa del centre educatiu, que per això paguem, ja sigui de manera directa, o indirectament –a través d'impostos, o per les dues vies alhora–". Uns per altres, la casa per escombrar. O *mal escombrada*, perquè la falta de preocupació per la persona és, de fet, una *mala educació* –no una simple educació inexistente o neutra–. No es pot passar per alt que hi ha un procés de personalització, però també hi ha processos que despersonalitzen, que

EDUCAR EN LES VIRTUTS

deshumanitzen. El menyspreu de l'ésser personal està entre els segons. Quan una nena o un nen se senten menyspreats a casa i al centre educatiu, no és fàcil augurar-los res de bo.

La veritat és que ajudar a créixer éssers personals, a despertar el procés de personalització en un ésser humà, és més qüestió d'actitud que de temps; i, per descomptat, només pot fer-ho un altre ésser personal. Aquesta va ser una de les aportacions que el Dr. Jean Itard ens va deixar en el seu estudi sobre el nen salvatge Víctor de l'Aveyron². Aquest famós nen que va donar lloc al conegut film de François Truffaut³, capta l'atenció dels parisencs en els últims anys de segle XVIII. Allà, a París, tothom espera la presentació de Víctor en societat; per fi, seguint les tesis roussonianes, semblava haver-se

Ajudar a créixer éssers personals, a despertar el procés de personalització en un ésser humà, és més qüestió d'actitud que de temps; i, per descomptat, només pot fer-ho un altre ésser personal.

trobat un ésser humà en estat natural, sense influència d'educació alguna. Però, quan Víctor de l'Aveyron és presentat davant la societat parisenca, la decepció no pot ser més gran. Cap senyal d'humanitat. Victor no presenta ni tan sols trets de consciència de si

mateix. Desheretat, abandonat pels seus pares al bosc, ha perdut la capacitat de desplegar tota la potencialitat del seu ésser. Es desconeix a si mateix; el seu estat de despersonalització és tan acusat, que els cinc anys que el Dr. Itard dedica a la seva educació tot just aconsegueixen algun progrés⁴. Així de necessària, i des de ben d'hora, és la presència d'altres éssers personals en el procés educatiu.

Una clau educativa important

Tots necessitem la mirada d'algú que ens digui “és meravellós que existeixis”; aquella mirada que ens confirma en l'ésser, en el nostre ésser en el món. Sense aquesta mirada és difícil que pugui començar el procés de personalització; de ser un *algú* original, sense igual, singular que ha nascut al món. Aquesta confirmació en l'ésser és la mateixa definició d'estimar que un dia vaig llegir en Josef Pieper⁵, i que tant m'ha ajudat en la meva tasca com a educador. Es tracta d'una mirada desinteressada, que no està lligada als èxits o talents desplegats per l'altre ser personal. És una mirada que neix de la convicció, fins i tot quan encara no hi ha *dades* que ho constatin, que una meravella irreplicable li ha esdevingut a aquest món, i que serà magnífic que desplegui tota la seva plenitud. Aquesta mirada amorosa és diferent d'aquesta altra mirada que genera personalitats narcisistes i que és deutora dels triomfs observats en l'altre. El narcisisme és probablement una de les epidèmies més insidioses de segle⁶. És fàcil admirar els èxits, i molt fàcil clavar personalitats deutores d'ells. I consti que el narcisisme no es dona, simplement, en la societat de l'espectacle. Tot es converteix en espectacle en

una societat de l'espectacle com la nostra. La mateixa educació de la virtut pot desembocar en la creació d'estereotips narcisistes; i el mateix passa amb els resultats acadèmics, les habilitats esportives o les artístiques...

Aquí la clau rau a descobrir que la persona és un ésser d'acollida d'altres éssers personals⁷. Que totes les nostres potencialitats tenen com a destinació servir altres persones. I que aquest servei és la nostra manera habitual d'estimar. Hi ha qui ha dit que la persona creix per *descentrament*, per *donació*⁸; i que només gaudeix de la vida quan es desplega desinteressadament cap als altres. Per descomptat, despertar aquesta manera de ser al món requereix d'altres éssers personals que de fet la fan realitat de manera habitual i ordinària. Quan la persona no s'entén a si mateixa com a donació i acollida d'altres, paradoxalment, s'encongeix, es fa menys ella, perd la seva veu pròpia, i les estructures socials esdevenen intercanvis d'egoïsmes particulars mantinguts pel *qui pro quo*. No hi ha comunitat –ni familiar, ni institucional, ni social– si no es posen a circular desinteressadament els talents de cadascú. Aquest és l'ensenyament que s'amaga després de la imatge clàssica de les *Tres Gràcies*⁹. I aquesta és també la resposta davant les crítiques a la persona que Occident ha rebut des de les antropologies orientals per als qui una bona educació suposa una *nihilització*, desfer-se del jo personal que és l'origen de tot egoïsmes i de tot conflicte social i ecològic.

“M'és més fàcil dir què faig que dir qui soc”. Aquesta va ser la resposta d'un inesperat company de taula en un sopar a Zürich avantsala d'un

EDUCAR EN LES VIRTUTS

congrés sobre *Empresa i Humanisme*. Era hivern, finals de desembre, encara no teníem correu electrònic; per descomptat, nevava o havia nevat, i sí, feia fred. Després d'un viatge de 14 hores en cotxe des de Barcelona, i davant la *incòmoda* situació d'haver de compartir taula amb desconeguts, vaig fer una pregunta innocent: "Què tal si ens presentem, si diem qui som?" En aquelles circumstàncies jo no hi era del tot com per calibrar la profunditat del que acabava de preguntar; i per descomptat, confesso que la resposta em va semblar del tot pedant; sobretot, perquè va ser seguida d'una enumeració d'honors, títols i d'un pedigrí acadèmic que encara recordo com aclaparadora. Però, no li faltava raó al meu company de taula: "és més fàcil dir què faig que dir qui soc". Per això és tan fàcil confondre qui soc amb el que faig: confondre la persona amb l'individu.

Cada persona és única

Aquest nucli de potencialitats per definir i de creixement sense restriccions, que és l'ésser personal, no admet definició per gènere i diferència específica perquè cada persona és única¹⁰. No pot, ni s'ha de confondre amb un paper, amb l'exercici d'una determinada professió, amb un motlle. La meua identitat personal no s'esgota a ser professor de filosofia, amb uns quants anys d'experiència a l'esquena, cabell blanc i habitant d'una determinada geografia i marc històric. Això, en tot cas, em distingeix com a individu respecte a altres individus professors de filosofia; però encara diu

Cada ésser personal és irremplaçable, insubstituïble. La manera com estima cada persona és única, i sap en el fons del seu ésser que la seva identitat no està en perill ni per la fragilitat, ni per la malaltia, ni per la competitivitat.

molt poc de la meua identitat personal. La confusió entre persona i individu, o, dit d'una altra manera, la confusió entre la meua identitat personal i el paper o funcions que exerceixo, exposa l'ésser personal davant el seu fracàs més radical. Perquè sempre hi haurà un professor de filosofia millor que jo, i perquè un

dia, a més, amb data per determinar, però segura, deixaré de ser professor de filosofia. Què li passarà llavors a la meua identitat? Quin sentit tindrà llavors la meua existència quan deixi de sobresortir en el meu ofici, de ser reconegut per ell, o quan, simplement, em reemplacin? No són poques les biografies llastades per aquesta confusió i que han estat retallades pel suïcidi; la vida sembla deixar de tenir sentit un cop l'individu esgota el paper pel qual era reconegut i valorat.

Per contra, cada ésser personal és irremplaçable, insubstituïble. La manera com estima cada persona és única, i sap en el fons del seu ésser que la seva identitat no està en perill ni per la fragilitat, ni per la malaltia, ni per la competitivitat. L'ésser personal il·luminarà els quefers que pugui desenvolupar, encara que aquests quefers siguin estar prostrat en un llit,

invàlid, necessitat de les cures d'altres éssers personals. Aquesta serà llavors la seva manera única de prestar un servei: el de permetre que altres éssers personals surtin de si mateixos, que creixin, que es *descentrin* per dilatar-se i ser cada vegada més ells mateixos en les cures que li prestin.

Així doncs, si jo hagués de triar un lema per a l'educació de segle XXI proposaria posar el focus en la persona; focalitzar-nos en les persones dels pares i mares, en les persones dels professors i professores, en les persones dels alumnes i les alumnes. Perquè del creixement d'aquests éssers personals en dependrà la felicitat seva i la felicitat de la nostra societat. I consti que no es tracta de triar entre el CV o el panegíric d'agraïment a una vida generosa¹¹; no es tracta d'un dilema exclouent entre ser un professional ben preparat o ser una bona persona, es tracta més aviat de conscienciar-nos que és la persona qui il·lumina qualsevol CV i no a l'inrevés; es tracta de fugir de l'equívoc de creure que els CV, per si mateixos, personalitzen. Creieu-me, invertir en la persona és sempre la millor inversió, i també la més segura en temps turbulents, canviants i incerts. Això sí, despertar personalitats adormides, com la confecció de qualsevol obra d'art, exigeix paciència, foc lent i poques pirotècnies.

¹ Cfr. VAN MANEN, Max, *El tacto en la enseñanza*, 3ª reimpressió, (Elisa Sanz, traductora), Barcelona, Paidós, 2010, *passim*.

² Cfr. ITARD, Jean. *Memoria e Informe sobre Victor de l'Aveyron*, (Rafael Sánchez Ferlosio, traducción y comentarios) Madrid, Alianza Editorial, 1982

³ És en Truffaut qui fa el paper de Dr. Itard en *L'enfant sauvage* (1969)

⁴ Cfr. BELLAMY, François Xavier, *Los desheredados*, (Eduardo Martínez, traductor) Madrid, Editorial Encuentro, 2018, pp. 91 y ss.

⁵ Cfr. PIEPER, Josef, *Las virtudes fundamentales*, 9ª ed, (Carlos Melches, traductor) Madrid, Rialp, 2007, pp. 436 y ss.

⁶ Cfr. TWENCE, Jean M., CAMPBELL, W. Keith, *La epidemia del narcisismo*, (Carlos Rodríguez, traductor) Madrid, Ediciones Cristiandad, 2018 *passim*.

⁷ La idea, fins i tot, es pot explorar en la reflexió sobre el cos de l'ésser humà entès com a estructura d'acollida (cfr. DUCH, Lluís, MÈLICH, Joan Carles, *Escenaris de la corporeïtat: antropologia de la vida quotidiana*, 2.1, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, pp. 250 y ss.

⁸ MOUNIER, Emmanuel, *El personalismo*, Salamanca. Editorial Sígueme, 2002, pp. 675-679, 697-703

⁹ És molt suggeridora la reflexió que fa Olives sobre aquesta qüestió (cfr. OLIVES, José, *La ciudad cautiva*, Madrid, Siruela, 2006, pp. 138-158

¹⁰ Motiu que du Leonardo Polo a parlar de la persona com d'un transcendental (cfr. CORAZÓN, Rafael ed., "Lo radical y la libertad", *Cuadernos del Anuario Filosófico*, n° 179, 2005 y en AA.VV, *Leonardo Polo, la persona y su crecimiento*, 2ª ed, Pamplona, EUNSA, 1999

¹¹ Una alternativa sobre la qual reflexiona David Brooks i que es pot trobar en https://www.ted.com/talks/david_brooks_should_you_live_for_your_resume_or_your_ology/transcript?awesm=on.ted.com_8u1A&language=es